

ERDÉLYI MÚZEUM

X. kötet.

1893.

V—VI. füzet.

Horatius „Ars poëtica“-ja.

I. Jubiláris gondolatok.

Az egymást érő jubileumok korában engem is kísértének jubiláris gondolatok. Ötven éve mult: 1842-ben adta ki a *Kisfaludy-Társaság* „Evlapjai“-nak III. kötetében Aristoteles költészettanát, Horatius levelét a Pisókhoz és Longinosnak a „Fenségesről“ cz. értekezését. E társaság mintegy programot jelölt meg ez örökbecsű műveknek magyar fordításban eszközölt kiadása által; mintegy intést, útmutatást akart adni az erősen fölsarjadzó költői nemzedéknek, mintegy figyelmeztetést arra, hogy tartalmas gondolatok nélkül a költészet „csengő ércz és pengő czimbalom.“ Ma, ötven év multán: a kifejlett, mondhatni nagy arányokat öltött és sok felé ágazó irodalom korában, más ízlés-áramlatok kellős közepette . . . mintha a feledés homályába veszne e korszak, melyben a költészet iskolája még szigorú, nehéz leczkéket adott a tehetségeknek.

Sudavit et alsit ¹⁾

Abstinit venere et vino; qui Pythia cantat
Tibicen, didicit prius extimuitque magistrum.

Ma, midőn az Akadémia szószékéről, tehát a magyar tudomány és irodalom trónusáról hangozott el az ige, hogy a költői tehetség függetlenül önmaga szab magának szabályt és csak egy hatalmat ismer el, egy kritikát, melytől nincs fölebbezés: és e hatalom a nagy közönség csalhatatlan, ösztönszerű ízlése: Horatius *Ars poëtica*-ja anakhronismusnak is beillik. Az az erős védelem, melyben bizonyos örök érvényű eszthetikai elveket részesít, az a meleg lelkesedés, melylyel

¹⁾ Izzada, fázék,
Óvta magát bortól, szerelemtől; a ki sipot fú
Pythia játékin, tanuló volt s rettege mestert.

a görög mestereket ajánlja, hogy éjjel-nappal forgassák az írók; az a hatalmas meggyőződés, melylyel a *természeti tehetségnek* (natura) a művészet törvényeinek beható tanulmányozásával való föltétlen egyesítését hirdeti; az a harag, nemesb lángolás, melylyel az archaistikus római irodalmi áramlat ellenében az egyetemes, eszményi irányú hellen irodalmat védelmezi, mai nemzeti irodalmunk korában kozmopolitismus színében tűnhetik föl. A festészet, a szobrászat a plastikai szép formák gazdag múzeumainak ismeri el az antik műemlékeket tartalmazó gyűjteményeket; de a költőknek, mint nemzeti geniusz hivatott szószólóinak, ihletett prófétáinak mi közök ez idegen kultúrához?

Távol legyen tőlem e kérdés vitatása; különben is egészen más irányba terelnek az én jubilaris gondolataim. Azt az örökbecsű levelet olvastam ismét; az ó-kori eszthetikai irodalom hasonrangu termékeivel egybevettem, Boileau l' *art poétique*-jének bámulatos viszhangjában (mert csak viszhang: az eredeti *Ars poetica* viszhangja), gyönyörködtem és, távol minden célzástól, tisztán tudományos álláspontról foglalkozom e remek művel. És hogy ezzel foglalkozzam, okot rá közvetetlen tudományos érdek szolgáltat.

Ribbeck Ottó római irodalom történetében, mely *Csiky Gergely* fordításában 1891-ben jelent meg és közkézben forog, fentartja és így a nagyobb művelt közönség közt is terjeszti azt a vélelmét, hogy a Píszókhoz írott levél nem felel meg annak a műnek, a minek szánva van: nem felel meg egy dramaturgiáról írott tanköltemény céljának. Okát abban találja, mert a szöveg nem maradt ránk az eredeti formában. Nehogy annak a gyanúnak tegyem ki magamat, hogy túlzok, álljon itt Ribbeck véleménye, melyben összefoglalja az *Ars Poetica*-ról alkotott nézeteit.

„Az összefüggés nagy zavara az áthagyományozott vers sorozatban épen nem menthető azzal, hogy a levél stilusban lazább a gondolatfűzés, mert az átmenetek, melyeknek ily *vad* ide-oda ugrálását közvetítniök kellene, *teljesen* hiányzanak és a *művészi szándokot* nem lehet kimutatni. Ha ellenben föl vesszük, hogy a költő hagyatékában össze-visszahányt vers-csoportok voltak találhatóak, melyeket aztán e *véletlen* sorozatban írtak le és hoztak nyilvánosságra, úgy sikerül *át-helyezések* által, bár kényelmesen, de *ésszerű* rendben haladó egészet nyerni.“ (II, 204—205.)

Hogy a Ribbeck-idézeteken egyvégtiben átessenem, álljanak még itt a következő mélyreható, mondhatni gyökeres jelentőségű észrevételei :

„Az egésznek tulajdonképi központját, mint illő és szokásos, a *dráma* terjedelmes tana képezi.“

„El kell ismerni, hogy a nekünk hozzáférhető források egészben véve *ugyanazon* állományt nyujtják és hogy az egyes részekért az első századok tanui is jót állanak.“ Ez utóbbi gondolatot, melyre Ribbecket az igazság kérlelhetetlen ereje kényszeríté, mely a Horatius műveinek egészséges és aránylag szolid hagyományát ismeri el, mely a Keller-Holder-féle kiadás teljesnek mondható bizonyítékainak alapján a valódi tényállást állapítja meg — ugyanaz a Ribbeck vallja, a ki 1869-ben (Des Q. Hor. Fl. Episteln und Buch von der Dichtkunst Berlin 1869. cz. művében) szórul-szóra így nyilatkozott :

„Egyelőre nézzünk szét, hogy vajjon ez ars poëtica törmelékében (Schutthaufen) találunk-e egy vagy több töredéket, melyek egyetemes jellegüknél fogva alkalmasok a bevezetést, melyben vagyunk, kiegészíteni.“ És végre is hajtja a szétszórt romok közt a keresgélést és áthelyezés, kihagyás, összébbvonás útján teremt egy ars poëticat, melynek van egy általános jellemü bevezetése a költészetről, a költői leleményről, a nyelvről és e bevezetés után egy lehetően kerekded formát öltött tanköltemény következik, mely dramaturgiát tartalmaz.

A ki egybeveti Ribbeck f. i. művében kiadott A. P.-t a rendíthetetlen hagyományon nyugvó szöveggel, jelentékeny áthelyezések által teljesen megváltozott A. P.-t talál.

Az A. P. kisebb terjedelmü : 432 vers, míg az igazi 476.

Az első 72 sor nála leolvad 69 sorra, 3 vers kihagyása útján. Ezután következik 408—418; ezután 295—308; ezután 153—177; ezután 309—322. Visszatér a 86. versre. A 73—85 verseket Epist. II. 1. 102 után veti. Ez utóbbi levél nála 290 sor, 270 helyett; mert ide csatolja a 125 sor után az A. P. 391—407. sorait. Ez áthelyezések útján egészen más alakot ölt az A. P. Csodálatos! A szöveg-történet eldöntött kérdése sem rendíté meg Ribbeck merész vélelmikédvét.

Én egy valódi nagy költő hosszú és változatos irodalmi küzdelmei közt kiforrt művének nézem a Pisókhhoz írt levelet.

A római irodalomban összetűzött irodalmi irányok az ízlés oly

érdekes tényeit, az esztetikai elvek, örökbecsű igazságok oly gazdag anyagát hozták forrongásba, a csata jelszók annyira emlékeztetnek minden irodalom küzdelmes fejlődésében föl-fölkapott jelszavakra, hogy a tudományos érdek mellett némiképp aktuális érdekű foglalkozás a Pisókhoz írott levelet ismét át meg átolvasni.

„Nocturna versate manu, versate diurna.“

II.

Először is kilépek nyíltan, őszintén! Az A. P., melyet tartalmánál fogva neveztek el csakhamar e névvel: egyszerűen költői levél és ép ez adja meg valódi költői értékét. Mert a tanköltészet, mint ilyen, kétes értékű, amphibialis jellegű. A költészet forrása a hangulat, az egyéni meghatottság. A mi e forrásból ered, az ihlet csókjától ihletett ajkról áradó vers költemény, különben marad „mértékre szedett“ — próza. Lucretius költeményének tárgya: az atomtanban csúcsonló epikureista természetnézet és mégis valódi költemény, lángeszű alkotás, mert a hangulat: harc a babona ellen, megnyugvás az örök megsemmisülésben és fájó panasz e földi élet fölött, mely egy száműzött életére emlékeztet — *költői*.

Horatius levelének is hangulat adja meg szárnyalását és ép e szárnyalás nem engedi, hogy az u. n. tanköltészet „*kötött marsrutá*“-ját kövesse.

Ha sikerül bebizonyítanom, hogy Horatius levelének oly lélektani mozzanatok adtak életet, melyek költői meghatottságra vihetők vissza: a hagyományos szöveg szoliditása, a „testimonia veterum“ rendkívül számos tanúságtétele mellett: a valódi költői műalkotás követelményei alapján is bebizonyítom, hogy a Pisók-hoz írt levél mintaszerű költői levél és így nem csak érintkezik a valódi költészet birodalmával, de annak legkiesebb, legkellemesebb vidékén is a legszebb pontok egyike.

* * *

A költő hangulata.

„Hát mind verset, mind más tréfát félreteendek“ (Ep. I. 1, 10)¹⁾
Róma koszorús költője intézi e szavakat Maecenashoz. Az ünnepelt

¹⁾ Horátz levelei a költészettannal. Márki József tdr. Budapest, 1884. 2 l.

költő, az irigyek, a dicsvágyók czéltáblája, a szellemi élet központjából, az irodalmi küzdelmek köréből, hol az ékesszólás komoly harcza helyett a csarnokok és fürdők versezetek, históriák recitatioitól valának hangosak; a felharsanó taps jutalmáért esengektől valának kezesettek, visszavonul sabinumi jószágára és az *élet numerusát* tanulja. Az akkori bölcsélet által fölvetett kérdéseket vitat meg: mi tesz valóban boldoggá? Az erény füzi-e egybe a barátokat, vagy az önérdek? Ludicrum-nak tűnik föl előtte eddigi hevülése, nagyravágyása, neme-sebb ábrándja . . . jobban érzi magát a szántás-vetés csöndes foglalkozása közben, kedélyesen veszi, ha nevelik a szellem emberét a mint a gazdaság prózai teendőivel foglalkozik:

„Sziklát

És röögöket hányván, nevetik szomszédaim.“ (Ep. I. 14, 39.)¹⁾

Meg van elégedve, nem kíván többet, mint a mennyit Maecenas neki megadott. Mert a sabinumi jószág megadta neki azt a nyugalmat, hogy az emberek leselkedéseitől, a tehetségtelen ambíciók rágalmazásaitól, a tolakodó szemérmertlenségtől, az udvari léghő veszélyeitől menekülhet: benső függetlenségét megőrizheti.

O rus quando te aspiciam: Nem hiába tör fel e sohaj ajkairól. Itt az ő bizalmaskodó rabszolgai körében, a tiszta tűzhely körül elfogyaszthatja az egyszerű lakomát és szabadon bírja — habár menten a pessimismus fanyarságától — *ridendo dicere verum*. Seneca azt kívánja egy értelmes ajándékozótól, hogy a maga helyén és a maga idejében adja ajándékát: Maecenas épen jokor adta Sabinumát, hogy megmentse Horatiust a befolyásos állásával járó kellemetlenségektől. Ettől idegenkedett az ő szerény cínérzete, független lelkülete, mely irtózott attól, hogy valamit elveszítsen szabadságából. Jól esett a Sabinum erdőkoszoruzta hegyoldalán elmondania: „*élek és uralkodom*.“ És valóban a *helyzet-ironia* egy neme jellemzi költőnk társadalmi állását. Ő, a szegény rabszolgák sarja, szerencséje folytán oda emelkedik, hogy Augustus mindenható miniszterének, Maecenasnak meghitt barátja, asztaltársa lesz, kinek társaságát Augustus több ízben tüntetve keresi és csalogatja a *parasitica mensa*-tól, a *regia mensa*-hoz (*Vita Horatii*); fölemelkedik oda, hogy udvari költő lesz, kegyencz, kinek állását, befolyását száz meg száz irigyli; kinek Maecenashoz

¹⁾ Márki J. fordításában.

való viszonya később is a nagy tehetségek nagyravágyó álmaként száll az utókorra: e Horatius visszavonul magányba; egy-egy levélben, olykor-olykor tett berándulás alkalmával érintkezik Rómával és Róma köreivel.

Nem áll szembe a nagyokkal, de félrevonul tőlük, nem keresi, sőt megveti a népszerűséget, az utcai hírnevet, hiszen még a recitációkra sem bírják megnyerni: maradt Maecenas hálás, szerető barátja: de e barátságánál ő az, ki ajándékoz és Maecenas a lekötelezett fél. Mihelyt a *cliens* állást juttatja eszébe bármi, legyen az Maecenas valamely rossz órájában tett észrevétele: érezteti a hallgatóságos szerződés áthágóját, hogy ő függetlenségét nem adja semmiért. Mellőzve Carm. III, 29, 53 és Epod I, 31-ben olvasható nyilatkozatait, melyekben megelégedését, a *hozomány nélkül kedves szegénységét* emeli ki, a faluról mind nyomatékosabban a városba hívogató, majdnem berendelő Maecenasnak sértett önérzettel vágja szemébe:

Mert engem te nem úgy halmoztál, mint a hogy egykor
A kalaber tukmált az utasra gyümölcsöt: „egyék hát“ —
„Untig elég“; — no vegyen! — „szépen köszönöm“, — „no tehát a
Kis gyerekek számára vigyen haza.“ — „Annyiba vészem,
Mintha tele zsebbel távoznám.“ — „Ám, hiszen, a mint
Tetszik, azonban a mit hagy, ugyis csak a sőre hízik rajt.“

(Ep. I, 7, 14 és köv. Csálomjai.)

Ki nem érzi az ironia fájó és mégis gyöngéd vágását?

Megerősíti e hangulat kitörését a *Menas*-ról felhozott adoma, kit Marcius Philippus egyszerű szatócsból parasitává, majd földművessé tesz, de ez sok kárt szenvedvén gazdaságában, lóra kap, Philippus sátorához hajt és betörvén hozzá, így fakad ki:

Én nyomorú vagyok és kérlek védisteneidre,
S a mi előtted szent, mindenre: ragadj ki e szörnyű
Helyzetből, s tedd, hogy legyek azzá újra, mi voltam.

(U. o. 93 és köv.)

és e levél tanulságát fejezi ki annak utolsó verse.

S fő, hogy a mértéket kiki kellően szabja magához. És mi e *modulus, pes*, melylyel Horatiust tartozik mérni magas pártfogója? *Egy független szellem mértéke*. Ő egyben érzett örök lekötelezettséget, ő egyetlen érzelem által volt Maecenasnak adója, az által az érzés által, mely vele *eyyenlővé* tette, mert a vagyon és állás távolságát

pótolta a szellem és a szeretni tudó szív nemessége. Ez érzés a valódi barátság érzelme, melyet oly megható alakban fejez ki Carm. II, 17 . . . Nem lesz ő egész ember többé, ha Maecenast elveszti: egy nap fogja mindkettőjüket sírba dönteni. E szeretet, mely az Esquilinus hegyén neki Maecenas oldalán nyitott sírt, mely évszázakon keresztül összeköté a két barátot.

„Ha Augustus kegyesen lobbantja szemére (Vita H.), hogy költőnk kerüli vele a szorosb összeköttetést: ne apud posteros infame sit, quod videaris familiaris mihi fuisse“ . . . a költő önértetét kell-e még bizonyítékokkal támogatni? Az adulatio híres vádját nem vonom értekezésem körébe. Lessing, e merész, e valóban szabad szellem, ki a francia ízlés rabigáit tördelé szét Németországon, védi Horatiust és kifejezi boszankodását Horatius ellenségei ellen, kiknek nem lévén tehetségükben megtámadni Horatius szellemi erejét, a gyenge oldalt remélték föltalálni erkölcsi életében és megtámadták függetlenségét, erkölcsi életének tisztaságát. Ez utóbbira nézve elég felhoznunk Horatius nemes őszinteségét, melylyel hibáit bevallja. Eldobva az „erényhős“-ök képmutatását, önmaga gyengéit teszi nevetség tárgyává, de kimutatja leveleiben az utat, melyen előrehaladva kedélye nyugalmát, szenvedélyeinek fékezése, önbírálat gyakorlása útján teremté meg; kijelenti:

„Nec lusisse pudet, sed non intercidere ludum.“

Az első vád elhárítását már annyian, oly sok oldalról vett bizonyítékokkal utasíták vissza, hogy itt azzal nem foglalkozom. Ezt az ő általa megkövetelt „*operis lex*“ sem engedné. Más az én feladatom, más az én czélom.

Azt a hangulatot kutatom, mely őt a magányból kiragadta, az irodalmi küzdő homokra sodorta; az A. P. erőteljes hangját, harczias jellemét kell megmagyaráznom.

Magányba hatalmas lelki mozzanatok ereje kényszeríté. Igen, mert ő, kinél az értelem volt túlsúlyban, nem érzett a természethez oly eszményi, benső vonzalmat, mint Vergilius, de a nagy világban szenvedett csalódásai tárták föl előtte az örökké igaz természet szépségeit. Jellemzően mondja Bullatiusról (Ép. I, 11, 9.), hogy elrejtőzött egy vidéki községbe, hogy elfeledje a világot és őt is elfeledjék (illic vivere vellem Oblitusque meorum obliviscendusque et illis, Nep-

tunum procul e terra spectare furem). Elmenekszik ő is a természetbe; *quia naturam mutare pecunia nescit*.

Nem vágyott Rómába.

Én legalább nem változom, és Rómába ha késztnék
Menni gyűlöltem ügyeim, nem-e búsan távozom innen?

Ep. I, 14, 16—17. *Csalomjai*.

Ha összes vágya az emelkedés lett volna, mikor czélt ért: miért került az ünnepeltetés zajos helyeit? A recitatort piócának tartja, ki ha egyszer megcsípi az embert, el nem hagyja, míg vérrel agyon nem szívja magát (A. P. 476). Elfordul a szellem nyeglétől,

Most mindez megszűnt, s könnyelmű hevében írás-düh
Szállta meg a tömeget, s gyerek és komoly, őszbevegült vén
Lombkoszorúzottan, verselvén, költi ebédjét.

(Csalomjai) Ep. II, 1, 108 és köv.

kerüli a léha, dicsvágyó csoportot, mely az udvar körül röpkedett, kerüli a fecsegőket, a rágalmazókat. A szatirákban kigúnyolt vétkek és bűnök nem hívták ki erélyét; de sőt inkább komolylyá tevék és ha szatiráiban a bűnöket akarta gúny által irtoztatni, epistoláiban hirdeti az önmagába szálló erényt, mely függetlenséget teremt, mit el nem rabolhat a szerencse szeszélye. Egy élet viharai, csalódásai után a természet csöndes ölébe tér és a bölcslemben keresi ama nagy igazságokat, melyek az élet magasztos vezérelveivé lehetnek.

Nem talál az elvesztett évekért kárpoztást.

A kor zsákmányát megveszi rajtunk,
És miután a gyönyör, szerelem, bor, tréfa, övé lett,
Végre a lanttól is megfoszt. (Ep. II, 2, 55 és köv. Cs.)

Nem, sem a hatalom élvezetében, sem rangban, befolyásban.

Egy horgonyt vet ki egyetlen szilárd pontra: az ethikai erő szétrombolhatatlan voltát hiszi és vallja. Feledhetetlen és a meggyőződés mély meghatottsága lengi át az első könyv 16-ik levelét.

A ki félelmek közt él, rab, nem szabad ember. (i. h. 66 r.)

E levél vége megragadóan használja föl Euripides *Bacchae* cz. drámájának egy jelenetét, melyben Pentheus fenyegeti Dionysost. És e jelenetet mély bölcselmi szellemben alkalmazza:

A bölcs és az igaz nem fél így szólni: Pentheus,
Theba királya, mi az, mit tűrnöm büntetlenül kell?

— Elveszem vagyoned. — „Tudniillik a földem, a marhám,
Bútoraim s pénzem? tessék!“ — Lábadra, kezedre
Békót tétetek, és börtön fenekére taszítlak.
„Széttöri e békót a mikor kívánom, az isten.“
Értsd, hogy: *halni tud*, és a halál bajainkban a végpont. (Cs.)

Sajnálom, hogy a *Mors ultima rerum* Csalomjainál oly felszínes tartalommal zsugorodik össze.

Erős, mély lelki sebek ellen talált gyógyító balzsamot a természet kebelén és a bölcsészek vigasztalásában.

Az a kor, mely lantját ihleti, eltűnt. Egy kort ostorozott szatiráiban, mely köztársasági erények nélkül köztársasági emlékeken ké, ródzott, tehetetlenül szárnyalni akart; egy más korszak: az átalakult. a bölcsésé tisztult Augustus által létesített jólét, világhatalmi tekintély, az ancile régi fénye, a római név becsülete, a márványból épült Róma, a műveltség pazar fénye, a szellemi élet bőven buzgó forrásai, melyeket a könyvtár udvarán a Danaidák jelképes szobor-csoportja fejezett ki, ihleték lantját a fenszárnyaló ódák zengésére. Az illusio, melyben Augustus uralmát látta: nem a Montesquieu *tyran rusé* kép-mutatását, de Róma világhatalmi állásának erőskezű, fenséges képviselőjét . . . őt is elragadta. De józan természete nem soká engedi, hogy a szellemi metropolis fénye, ragyogása mögött a római társadalom silány ürességét, az erkölcsi léhaság hivalkodását, a negélyezés kapaszkodását meg ne lássa.

Az ódai szárnyalás szárnya megszegik. Mikor a szellemi harc léha, üres lett; mikor az ízlés negélybe csapott át, az írói pálya kenyérhajhászat, a küzdelem a *vatum irritabile genus* egymás elleni kaján leselkedésévé fajult: Horatius nemes méltósággal visszavonul és előkelő barátait mélyebb tanulmányairól értesíti és azokat a kiforrott tanokat hirdeti, melyek leveleit a gondolatok gazdag tárházává teszik

Nem a dicsőség aranjujezi szép napjait élvezi. Hazamegy az egyszerű magányba, hol csacska rabszolgáival fogyasztja a szalonnás babot. De itt sem pihenhetett. Ujra kilépett irodalmi leveleivel.

Kilépett, hogy az alattomosan megtámadott új ízlést megvédje. Mert hiszen a kik ez ízlést támadták meg, megtámadták élte legszebb ábrándját, hogy a görög szellemmel telített római erő az irodalom arany korszakát hozza létre.

A *második* könyv három levele Horatius ez utolsó küzdelmének

emléke; a ki e küzdelmet behatóan méltatja, az a kulcsot adja meg Horatius írói egyéniségéhez, költői pályájához. Az *ars poetica* a római költészet legértékesebb maradványa, melynek hevét, ihletét a költő lelkében föltámadó újabb harczi kedv adja meg.

III.

Mint Akhillest a görög hajók tűzvésze rábírtá, hogy magányát odahagyva, megjelenjék az ellentábor előtt, úgy hogy félelmetes alakja megdöbbsenté a trójaiakat: úgy jelent meg Horatius az irodalmi ízlés támadóival szemben, mikor ezeknek támadása, mindazt elpusztítással fenyegette, mit egy negyed évszáz teremtett.

Horatius nem hiába dicsekedett, hogy

Quae Tibur aquae fertile praefluunt
Et spissae nemorum comae
Fingent Aeolio carmine nobilem. (Corm. IV, 3.)

mert ő csakugyan lesbosi lant húrjait pendíté meg.

Ő büszke arra, hogy

ex humili potens
Princeps Aeolium carmen ad Italos
Deduxisse modos (Carm. III, 30.)

Határozott irodalmi irányt követett.

Ez iránynt kifejezi Epist. II, 1, 156 és köv. soraiban:

Vad győzőjét meghódítá Graecia azzal,
Hogy behozá parlag Latiumba művészete báját,
A szörnyű saturnius így pusztult ki s a barbár
Nyelv s ízlés nemesült; ámbár még mind az időtől
Némi parasztság szaga érzik rajta maiglan. (Cs.)

Csalomjai fordításában elvész a jelentős *Munditiae* kifejezés. E *munditiae* űzte el a darabos, formátlan saturnius mértékben írott verseket. E *munditiae* fogalmába foglalja össze a görög formát, görög ízlést, melynek védelmére írta a *második* könyv irodalmi leveleit, mely levelekhez lehet még számítani Epist. I, 19. Sat. I, 4. 10. és II. 1, melyeket a *sermo* közös neve alá fogva *irodalmi sermok*-nak mondhatunk. Ezek közül igen éles támadást intéz Sat. I, 10-ben ellenségei, rágalmazói ellen, kik hogy Horatiust érzékenyen meghurczolják, Luciliusról tett nyilatkozatát, melyben egy kissé *lutulentus*-nak (tisztátalan ízlésűnek) mondá, Horatius ellen fordíták és önhittsége, kér-

kedésre, kenyér-irigységre magyarálták szavait. Ekkor támad a Sat. I, 10. és Sat. II. 1-ben, de csak a védelem szempontjából.

E szatírák kelte és amaz epistolák kelte közt, melyek az *A. P.*-val egy ívásuak, 17 év forgott le. És Horatius újra sikra kel; de már kiforrott, nyugodt hang, a megközelíthetetlen tekintély szerény, de ön-érzetes hangja jellemzi azon leveleit, melyeket az arkhaisztikus ízlés tehetségtelen képviselői ellen intéz.

Weichert ¹⁾ Horatius elkéseredésére viszi vissza az ő újabb támadását. A Venusinus sikerei pihenni nem hagytak egy Pantiliust, Demetriust, Fanniust, Hermogenes Tigellinust. Nem vetettek meg semmi eszközt, csak hogy Horatiust kisebbsítsék. Ez egyének ellen Horatius fölháborodása az I. 10. satirájában nyilvánul.

Mit? Felvegyem-e a poloska ~

Pántil csipésit? Demeter bőszerétegetésit

Távollétemben? Vagy hogy mardosni nem áttal

Ennius, Hermogenes asztalvendége, a jámbor? (76 és köv.)

(Dr. Barna Ignác)

Ugyane szatirában kijelenti, hogy a comoedia antiqua képviselőitől kellene ez íróknak tanulniok.

Kiket soha nem lapozott át,

A deli Hermogenes, sem az a majom-arcz, ki Catullus

S Calvus utánzásán kívül nem képes egyébre. (U. o. 15 és köv.)

E passusban rámutat a könnyed, epigrammatikus költészet, a zengzetes semmiségek (*nugae canorae*) költőivel szemben a görög költészet dúsan fakadó forrásaira. Görög ízlés iskolájába járt barátaival együtt, kiket ugyane szatirában felsorol. Annyira kedveli a görög költőket, hogy görög verseket is írt. Quirinus jelent meg álmában és ő tartá vissza a görög versírástól.

„Nem hordnád botorabbul a fát a sűrű vadonba.“ (31—34.) Ezután hág a római költés parnassusára. Ott látja Furiust, a dagályost, ott Fundaniust, a vígjátékíró, Asinius Polliot, a tragikust, Variust, Vergiliust, ki akkor meg a Bukolicát és Georgicont írta: Vergiliusnak bájít a mezők Múzsái adának. (45 = 42 Barna.) Ott Varro Atacinust, ott Valgius Rufust, a Viscusokat, Messalat, Bibulust, Serviust, Furniust. Ezek sorakoztak az előttük még vagy általánosságban lebegő görög ízlés

¹⁾ De obtrectatoribus Horatii. (Poët. Latinorum Reliquiae VII.)

táborába. Így tér Horatius a dal mezejére. Így megy át az ódák I. II. könyvében a tanulmány, lassu küzdelem, a nyelv-csiszolás és újítgatás nehéz tusáin keresztül, hogy aztán az actiumi csata nagy fordulata után, mely Rómának Augustust adta, a római irodalom legnagyobb lyrikusává váljék. A babér illet a költő homlokára, mert igazán *meritis quaesita* volt e laurus. Ezután vonult vissza. Weickert azt hiszi, hogy ellenségeinek erőre kapása, mind kihívóbbá fajult magatartása ingerelte föl újabb tusára. Weickert szavai a következők: „Mindazt, mit Horatius e tárgyról akár szatiráiban, akár leveleiben írt, azt véleményem szerint senki más ellen, mint roszakaró gáncsolói ellen intézte.“

Weickert e nézetét ügyesen czáfolja meg és helyesen mutat Horatius föllépésének nagyobb súlyára, messzebb terjedő jelentőségére Lutsch Ottó egy programm-értekezésben. Az értekezés czíme: *Einige Bemerkungen über Veranlassung und Zweck der Urtheile des Horaz über die alten römischen Dichter*. Elberfeld, 1879.

Lutsch helyesen emeli ki, hogy Horatius nem marad a korábbi irodalmi vita körében. Luciliusra mondott bírálatát helyre igazítja. A formatökölyt hangsúlyozza és tovább megy. Kiterjeszti a támadást a régieskedő költők és általában a régieskedő ízlés ellen az egész vonalon. Költő, író és közönség egyformán kikapnak. Az írás-düh ellen hatalmas vágásokat csap mindenfelé. Boldog-boldogtalan verset írt: e szenvedély üres, léha irányát támadja meg, Lutsch Mansóra támaszkodik és tovább haladva írja meg helyes fejtegetését.

Horatius azon söpredék ellen, melyet Weickert is *homines e faece Mercurialium virorum* (az üzérkedők söpredékéből való emberek) — nevez, nem vette volna föl a küzdelmet: jobban megvetette őket.

Lutsch Manso nyomán kimutatja, hogy a görög ízlés hatása az irodalom különböző műfajaiban mind érezhetőbbé vált.

Az ékes-szólás terén az attikai szónoklat hatása alatt keletkezett az oratio *polita, urbana, elegans* a Cicero által képviselt igazi római eloquentia *civilis et forensis*-szel szembe.

Cicero panaszkodik is e miatt Brutus 17, 82. Ellendt és Jahn Brutus kiadásaiak előszavában jellemzik a római szónoklat e változását. A *stilus Asianus* jut fölényre és a mint a szónoklat előiskolája a *declamatio*kba, a *suasoriák*ba lett átjávtszva, elveszti életteljes erejét, zamatját. Cicero mondja, hogy a szabadsággal egyszerre szünt meg az ékesszólás.

A *dialogus de oratoribus* szerzőjének korában már teljesen háttérbe szorult a régi iskola; de a kezdet Horatius korába nyúlik vissza.

Nem csak a *szónoklat*, a *történelem terén* is érezhető az ellentét. Az Orator II, 13. Antonius mondja, hogy a görög történetírókat kell utánózni, mert a római történetírók kevés súlyt helyeznek a compositióra. Föllépnek férfiak, kiknek stíljáról így nyilatkozik Cicero (de orat. II, 15, bu): *a szófűzés és a kifejezés jelleme áradozó és bizonyos egyenletes folyással ömlik.*

A harc kitört. Sallustius, Thukydides utánzója az új irányhoz áll, Pomponius Atticus a régi Annalesek stílját kedveli. „*Amator antiquitatis*“ czímet vív ki magának. Cornelius Nepos is a régieskedő irányhoz csatlakozik. A harcot jellemzi *Gellius* (noct. Attic. XVIII, 8.) a Sempromius Asellio bevezetését őrizvén meg, így szól: „úgy vélem, hogy nem elég nekünk csak azt mondani el, a mi történt, de azt is ki kell mutatnunk, hogy mi okból és mi módon jöttek létre az események. Ugyanis megírni azt, hogy mely consul alatt vette kezdetét és mely consul alatt ért véget egy háboru, de elő nem adni, hogy a tanács mit határozott vagy minő törvény hozatott: ez inkább gyermekeknek való meseszó és nem történetírás.“

A *philosophiában* maga Cicero teremti meg a finomabb stílt, a mint Acad. I, 2, 5 és Tusc. Quart. I, 3, 6. maga kifejeli. Cicero mint a bölcsészeti nyelv alkotója páratlan érdemet szerzett a római irodalomban. És ugyanez a Cicero a költészetben az új iskola ellen foglal pártállást. Jellemző, hogy Enniust, Plautust lelkesedéssel idézi. Ő, ki bölcsészeti műveiben a görög tragikusokat idézgeti: ugyanő a régi római költők részén áll.

A *de finibus* I, 2, így szól: „Ki lehet a római névnek oly ellensége, ki Ennius Medeáját, vagy Pacuvius Antiopáját megveti és eldobja, mert azt állítja, hogy Euripides ugyanily czímű darabjaiban gyönyörködik, a latin irodalmat gyűlöli.“ E nyilatkozatnak éle van. Ő a republicanus multat félti. Ennek irodalmi traditióját óhajtana továbbra is fentartani. Ezért szereti Plautust . . . nem érzi az alak hiányait, mert Plautus a Scipiók korát idézte lelke elé, ezért emlegeti Brutusában, hogy az *elegans* stíl mellett mit vesztett őszinte erejéből, igazságszeretetéből az ékesszólás.

A *gliscens adulatio*-t, melyet Tacitus említ föl, érzi a szónoki beszéd simaságában, érzi a szónoki hév helyett a negély bőbeszédét, vagy a szellem csillogását.

De Cicero nyelvét Herennius százados kitépte . . . az ő nyelvezete sem volt fentartható.

Augustus korában egy választékosabb, színesebb, finomabb, több árnyalatú, éleztettebb stíl teremtődött.

Maecenas szalonja, mint Franciaországban a Rambouillet-kastély szalon egyesíti a finom szellemeket, ama korszak tehetségeinek szí-
nét-javát. Valerius Messala, Asinius Pollio és a háttérben a finom
ízlésű Augustus, mint pártfogók léptek föl és e föllépés eldönté a
csatát. Az új iskola győzött. Az új iskola feje, lelke Horatius. De
az udvari illem szabott ez iskolának határt. Hivatalos conventio sza-
bályozá a stilt. A legyőzött, kevés tehetségű régi iskola a vereséget
nem feledé. A közönség szabadságszeretetére, szent emlékeire hivat-
kozott és keletkezett újabb zavar. Mi körül folyt a tusa?

IV.

A régi iskola hívei a görög utánszat következtében a római jel-
lemből való következés veszélyétől óvtak. Lett legyen ez ügyesen fel-
talált jelszó: hatott. A közönséget megosztotta. Az *exodium*, a görög
tárgyu drámák végén a római ifjuság által kedvelt tréfákat tartal-
mazott, mely a mimusok ötleteiben is gyönyörködött. Horatius gúnyo-
san jegyzi meg, hogy ha a Lucilius verseinek darabosságát nem venné
észre, akkor még a Laberius mimusait is szép költeményeknek kel-
lene tartania. Ugyde Laberius mimusai a római ironikus szellem-élceit,
szabad csapongását fejezték ki. Ezen ötletszerű művészi compositio
nélkül keletkezett rögtönzések jobban tetszetek, mint az irodalmi
stíl szabályai szerint alkotott művek, milyeneknek írására a Horatius
és köre ösztönzött. A régies ízlés követői hogy *argumentum ad homi-
nem*-et használjanak, hivatkoztak a görög irodalomra is, melyben a
legkiválóbb költők a legrégebbiek voltak. Horatius ad absurdum viszi
az ily erőltetett érvelést. Voltaképen az az ízlés, mely Horatius kö-
rében uralkodott az *alexandriai* irodalmi irányra vall. Két költő eman-
cipálta magát ez iskola alól: Vergilius és Horatius. Mindkettő a jobb
forrásokból merített. Mindkettő fölkereste a régi görög költöket. Ovi-
dius, Propertius az alexandriai költészet hatása alatt álltak és ez is-
kola elegáns szellemét, de mélyebb meggyőződés és magasabb eszmény
nélküli jellemét lehet fölismerni műveikben. Hogy az alexandriai túl-
finom udvar bőbeszédű nyelve, az alexandriai Brucheon múzeuma tu-

dós körének képzettsége, éles ellentétet alkotott a római irodalom eddigi fejlődésével, azon nem lehet csodálkozni. Ha tehát ez ízlés ellen oppositio keletkezett: az nagyon indokolt, nagyon természetes dolog volt. Az imperialismus ellen alakult ellenzék le volt szorítva a forum szószékéről. A közélet elnémult. A politikai szónoklat elveszté jelentőségét. Ez ellenzék a költészetben keresett vigasztalást és táplálékot. Ovidius Amor. I. 15, 19. *Ennius arte carens* kifejezéssel él, holott ez a költemény elragadtatással szól a görög költőről. Ez ellenzék ellenszenvvel fogadta az adulatio hyperboláit, melyekkel lépten-nyomon találkozott az új iskola híveinél. Így Vergilius IV, ecl. Horatius Carm. I, 2, 12, IV, 14, 15. Tibullus IV, 1. Propert. V, 6, 14.

Ezért dicsőíték az ellenzék hívei Enniust, nevezték el második Homernak; ezért tölték meg a nézőtér, midőn régi darab került színre.

Hallani egyre vitát: az írók közt melyik a legjobb?

S im tudományban az ős Pacuv, míg Accius elsőbb

Főnségben; s Afran vig műbe' valódi Menander.

Nyomba következik ott Plautus, hol jár Epicharmus;

Caecilius mélyebb, de Terenc' művészete tetszősb.

Im ezek a költők, kiket a nagy Róma csodál és

Műveiket *tömeges részvéte kíséri a színen*

Livius Andronicus kora óta a mostani perczig.

Ep. II. 1, 55 és köv. (Csalomjai.)

Az új költőket megvetik, a régieket utánozzák — Horatius így kiált föl:

Oh nyomorú had, a mely csak utánzó s szolga-barom vagy,

S melynek vak raja vagy boszuságot, vagy kaczagást kelt!

(Ep. I, 19. Cs.)

Tehát erős párt állott a régi ízlés mellett. Ki vegye föl a küzdelmet?

Asinius Pollio maga is hajlik a régi stílhez (Quintilian X, 1, 113; dialogus de orat. 21.) Vergil békés természete irtózott a küzdelemtől. Rómától távol szeretett lenni. Tibullus a szerelem tusáin kívül egyébire nem gondolt; egyoldaluan volt képezve; Propertius korán elhunyt; szerelmi láza nem engedé, hogy e sok oldaluan képzett költő komoly irodalmi harciba menjen.

Ki volt más, ki fölvegye a küzdelmet, mint Horatius, kiben gúny, erő, tekintély, belátás, képzettség egyesültek. Epistoláiban azért foglalkozik annyit irodalmi kérdésekkel és ép a harc természetélő

kifolyólag az ellenfél leggyengébb oldalára intézte a csapást. E gyenge oldal: *a forma*. E támadás sikeres lehetett az ő részéről, ki az alak-tökély mesterévé, művészévé tevé magát. Föllép tehát a nyelv- és ízlésújítók élén. Követeli a korrekt verset.

Ep. II, 2, 109. és köv. :

A ki jeles művet kíván alkotni, a pereztől,
Melyben hozzá fog, bírálja meg azt szigorún és
Merjen minden szót kitörülni, a mely be nem illik,
S mely dísz vagy súlyt nem kölcsönöz a művészi irálynak.

(Csalomjai.)

Az *ars poetica* 291, 386, 412, 445. soraiban hasonló szigorú követel az írótól. Kitor a tehetség, hivatás nélkül az írás divatos szenvedélyét üzők ellen, mint volt alkalmam idézni Ep. II, 1. 106 és köv. sorait.

Az archaistikus ízlés ellen Ep. II, 1. 87. így fakad ki:

Ép' nem a hajdankor nagy írójnak osztja a tömjént,
Ámde gyülöl minket, s a jelent *közvetve*, gyalázza. (Csalomjai.)

Márki József e helyett helyesebben fordítja. A *közvetve* alatt mit ért *Csalomjai*, nem értem. Márki híven:

„hanem a mi miénk, azt üldözi; minket
Gyülöl az íróg és mieinket.“

Horatius e küzdelméről írt *Neissner*: Der Kampf des H. für eine bessere Geschmacksrichtung in der römischen Poesie. Prag—Dresden 1867.

Lutsch fennidézett értekezésében előadja, miként terjeszté ki Horatius az irodalmi harcot a régieskedők ellen és miért nem elégedett meg azzal, hogy saját ócsárlóival szálljon szembe.

Lutsch elbeszélése felszínesen magyarázza meg Horatius írói egyéniségét. E szerint Horatius első műveiben: az epodokban és a Sat. I, 7, 8, 2, 5. megkísérté a kedélyes, enyelgő, gúnyos hangot; de a közönség csak Luciliust kedvelé, mert ez bátor költő volt és a *primores populi*-t sem kimélte. Ekkor megtámadja Lucilius-t. Erőtlennek bizonyult támadása. Ezért írja mentegetőző sermóját = Sat. I, 10. Az alak elhanyagolását lobbantja szemére. Ekkor sem ért célt. Mikor szatiráinak első könyvét kiadta, ép a Lucilius ellen írt szatira czélozta a közönség megnyerését. Ez sem sikerült. Ezután tért az óda-költészetre. Hogy mily lapos felfogás ez: az eddigiekből kitűnik.

Tehát kitör a tusa 17 év múlva másodízben. A római közönség egy Propertius, Tibullus, Ovidius, Vergilius, Horatius ellenében Ennius, Pacuvius, Accius mellett tüntet. Ekkor lép föl Horatius nemes haraggal e maradi ízlés emberei ellen:

Az *ultor* nevet veszi föl. Már Ep. I, 19, 39 és köv. verseiben hangzik:

Non ego, nobilium scriptorum auditor et *ultor*.
Grammaticas ambire tribus et pulpita dignor:
Hinc illae lacrimae.

E passus értelmezésében Wielandot követem, ki komoly értelemben és nem *πρὸς εἰρωνείαν* érti az *ultor*-t. Nem arról van szó, hogy a felolvasó körök által okozott gyötrelmekért úgy áll boszút, hogy maga is felolvas, mint *Márki József* is felfogja, egyébaránt értelmes és hű fordításában:

„S bosszulódn, nyelvész-gyüldét s szószékeket én nem
Tartok méltóknak körülöttük forgani. Innen
Vannak a könyvek.

Csalomjai az *ultor* fordítását egyáltalán kihagyja.

Különösen két művében harczol az új ízlés mellett. Két műben villogtatja a *ultor* fegyverét: az Augustushoz intézett levélben (Ep. II, 1.) és az *ars poëtica*-ban. Költő társai hasonlóképp nyilatkoztak. Így Propert. IV. (V.) 1. 61.

Ennius hirsutâ cingat sua dicta coronâ
Mi folia ex hederâ porrige, Bache, tuâ.

Ovidius: *Ars amandi* III, 12 és köv.:

Prisca juveni alios: ego me nunc denique natum
Gratulor: haec aetas *moribus apta meis*.
Non quia nunc terrae lentum subducitur aurum,
Lectaque diverso littore concha venit,
Nec quia decrescunt effosso marmore montes,
Nec quia caeruleae mole fugantur aquae,
Sed quia *cultus* adest, nec nostros mansit in annos
Rusticitas priscis illa superstes avis. 1)

1) Bánom is én: más lelje a kedvét *ósdí* világban,
Én koromat szeretem, mert velem oly rokon ez.
Oh nem azért, hogy a föld gyomrából fényre arany hoz,
Sem hogy a távoli part gyöngye piacra kerül,
Sem hogy a tört márványkövek által sülyed a bércz is,
Sem hogy a sarkkő lenn nyomja a víz fenekét:
Ámde mivel szanaszét most terjed, uralg a *műveltség*.
És nagyapáinknak *durva, paraszt kora* vész.

Tehát e korszak felel meg az ő erkölceinek. Nem az arany, a drága kagylók, a márvány-épületek, a hatalmas építkezések, rakópartok miatt, de mert *cultus* jellemzi e kort. E *cultus* van szembe téve a *rusticitas*-sal.

Egy pár sorral alább egy élesen kidomborító kifejezést használ Ovidius, mikor tanít arra, mint kell fülönfüggőket, drágaköveket tenni, mint kell indiai selyemruhát használni. E kifejezés: *Munditiis capimur*. A fényűzés romlott köre volt ez, melyből Horatiust és Vergiliust megmenti a természethez való vonzódás. A görög költészet másodvirágzása vonzá ez utánzókat, kik utánzók ellen harczolva magok is azok voltak. De Horatius mélyebben hatolt a görög szellembe és e szellem valódi, összhangzó kinyomatát az attikai költészet és az aeol lyra remekeiben találta föl. Épen ezért kellett újból fölszólalnia. Tartott saját táborát túlzásaitól. Az ellentábor kicsinyes embereit könnyű volt már korábban levernire a szatira éles fegyverével... de *saját* barátait kellett óvnia a *ferde ízléstől*. Augustust, Florust és kivált a Pisókat két irányban figyelmezteti: egyfelől az újra lábrakapó ósdiak sivár tehetetlenségével szemben a görög ízlés által nemesített iskolát állítja és másfelől saját párthíveit buzdítja.

Ti görög példákat örökké

Nappali fénynél és forgassatok éjjeli mécsnél.

A. P. 270. (Czuczor G.)

És ezzel jeleztem a szempontot, melyből az *ars poëtica* megítélhetjük ama számos véleménynyel szemben, mely fölmerült e költemény tulajdonképi célja felől.

V.

Az *ars poëtica* írásának célja, e költemény iránya felől a vélemények egész sorozatát áttekinteni, egyike a *hermeneutika* legérdekesebb fejezeteinek. A *generikus* és *individualis* magyarázat (*műjaji és egyéni*) a szövegkritika egy pár merész véleményével kiegészítve: e költeményt majdnem a szívérvány hét színével vetekedő világításba helyezi.

A véleményeket gonddal állítja egybe *Streuber*: De Q. Horatii Flacci Ad Pisones Epistola commentatio ex Decreto Amplissimi Philosophorum ordinis Basiliensis praemio ornata Ser. Guil. Theod. Streuber ph. D. Basiliae 1839.

Azóta, bár ide s tova több mint ötven éve, újabb felfogás alig merült föl, mely a felsorolt nézetek valamelyikével többé-kevésbé rokon ne volna.

E helyen rövidbe foglalva, kivált a Ribbeck felfogásával szemben, a történeti háttér kidomborítása végett, álljon itt e nézetek áttekintése. Streuber czáfoló érvelése, de magának a kérdésnek nála található megvilágítása is mintegy kényszerítő erővel vezet ahoz a fölfogáshoz, mely Horatius ars poëtikáját valódi költői levélnek tekinti.

Először maga a cím, a mint az a különböző kiadásokban előfordult, főleg miután több codexben a *Carmina* után került, kivált a mely codexeket tanítás czéljából irtak, *de arte poëtica, ad Pisones* mintegy kínálkozó alkalom volt a különböző magyarázatokra, miután egy szerves összefüggő ars poëticát kerestek, a milyennek megfelelő a görög irodalomban több volt és jelesen Aristoteles költészettana. Ismervén Horatius beható görög tanulmányait, keresték az ars poëtica-ba foglalt elvek és szabályok forrását. Párhuzamokat állítottak Horatius és Plato, Aristoteles, parosi Neoptolemos között.

Először Quintilian idézi a Pisókhöz írt levelet *ars poëtica* cím alatt. J. O. VII, 3, 60: id enim tale monstrum quale Horatius in prima parte libri de arte poëtica fingit, humano capite etc. Ugyanő Ep. ad Tryphonem 2. Szintén ars poëticát említ, de e hely kétséssé teszi az első helynek is olyan értelmét, mintha Horatius ars poëtica-nak címmezte volna levelét. Általában *sermói*-ban, mely név alá fogta a szatirát és epistolát, a tartalmat nem nevezte meg, mert eme művei csapongó, könnyed modorban írt művek voltak. *Salmasius* (Saumaise 1588—1653) figyelmeztet is arra, hogy az ars poëtica-ra a régi moralista íratot szabad szerkezetet kell alkalmazni. *Salmasius* in *Epicteta Simplicii* p. 13. Nem csak a régiek *ὑποθήκαι* (intő szózatok) cz. műveinek az erkölcsstan körében volt e sajátos jellemük, hogy a szoros eszmemenetet nem tartották meg, de más tárgyú tanító műveknek is. Horatius Pisókhöz írott levelében hiányzik a szoros rend és eszmemenet; az egyik szabályról másra ugrik a nélkül, hogy a tárgyrakonság értelmi összefüggést hozna létre. Quintilián korához legközelebb *Terentius Scaurus* grammatikus, ki Gellius megjegyzése szerint (XI. 15.) Hadrianus idejében élt, *Charisius* szerént commentárt írt Horatius ars poëtikájához, a mint Streuber értelmezi *Charisius*

szavait. Ez tévedés, a mint azt *G. Bernhardt*: de Horatii Epistola ad Pisones Halae 1847 egy jegyzetében (4 l.) bebizonyítja. Ugyan is Charisius szavai ezek: p. 182. *Impariter*. Horatius epistolarum: *Versibus impariter iunctis* (A. P. 75.); *ubi Q. Terentius Scaurus in commentariis in Artem Poeticam lib. X. Adverbium, inquit, figuravit.*

E mondatot szorosán szemügyre véve az *ubi* nem a Horatius-hoz írott commentárra vonatkozhatik, hanem a költői nyelvről szóló commentarokra, melyekben megmagyarázza az *impariter* szót. Kétségen kívül helyezi ez értelmet Scaurusnak egy más helye, mely Vergiliusra vonatkozik: *Primus pro imprimis*,³ ut Maro: Troiae qui primus ab oris; *ubi Q. Terentius Scauru commentariis in Artem Poeticam libro decimo.*

Symmachus (Kr. u. 4. sz.) egyik epistolájában (l. 4.) így ír: „Nem így tanít Flaccus a költészet mesterségének ama szabályaiban (in illis *poëticae artis* praeceptis), melyeknek kezdete úgy emlékszem, hogy így hangzott: *ne humano cercis equina jungatur.* Jellemző a visszahozó névmásnak (quorum), a szabályokra (praecepta) és nem a *poëticae artis*-ra való vonatkozása.

Igy *Sidonius Apollinaris* (Kr. u. 5. sz.) és más grammatikusok, az újabbak közül Scaliger, Dacier, Regelsberger stb. az *ars poëtica* címet Horatiusnak tulajdonítják. Streuber helyes érveléssel bizonyítja be, hogy a régiek idézetét nem kell és nem lehet oly szó szerint venni, mint mai napság az idézeteket. Homerost is nem a könyvek száma szerint idézték, hanem a tartalom megjelölésével. Így a II. éneket *Κατάλογος*, a XVIII. éneket *ὀπλοποία* címen. Platon dialogusait csak a bennük szereplő személyről nevezik el, pl. Laches Charmides, holott a codexek egy része oda teszi Laches *ἢ περὶ ἀρετῆς*, Charmides *ἢ περὶ σώφροσύνης*. Így Tacitus *Germaniájának* címe *de situ, moribus et populis Germaniae* egyenesen a tárgyból van merítve és nem maga Tacitus által adott cím. Tehát az *ars poëtica*-t egyszerűen *ad Pisones* kell vala címezni Már Charisius, Lambinus, Stephanus, Heinse, Voss, Sanadon, Gessner, Doering stb. egyszerűen *ad Pisones* címezik. Stephanus volt az első, ki e levelet a levelek végére helyezi. Streuber idézi H. Stephanus: diatribe de titulo et ordine librorum Hor. pg. 32.: „Én részemről *levélnek* nevezném, nem szívesen adnám hozzá *de arte poëtica*, hanem jobb szeretném címéhez oda tenni a *Pisok*-hoz, különben mondhat-

nám könyv vagy könyvecske vagy költemény vagy kisebb költemény a költészetről. De mindennek oly csekély fontosságot tulajdonítok (habár mások hosszadalmasan vitatták e kérdést), hogy majdnem olybá veszem e vitát, mintha dióhéj feletti koczkodás volna (de lana caprina).“

Hosszasabban terjeszkedtem ki e kérdésre; mert nagy valószínűséggel a Pissokhoz írott levél nem adott volna alkalmat oly heves vitákra, oly ellentétes véleményekre, ha *Epistola* marad és nem akarják mindenképen tankölteménynyé, még pedig modern értelemben vett tankölteménynyé tenni.

Streuber műve helyes beosztással tárgyalja a kérdést. Három részre oszlik. Első részben tárgyalja a különböző véleményeket és

1. azokét, kik az *ars poëtica*-ban egyes költészeti szabályokat kerestek;

2. azokét, kik rendszeres tankölteményt láttak e levélben;

3. azokét, kik különös czéllal írott levélnek tartják; ezek ismét három irányban nyilatkoztak:

a) Horatius a római színiköltés bírálatát adja;

b) a Piso fiúkat a költészettől vissza akarja tartani;

c) korának versíró dühét feddi.

A *második* részben a görög forrást kutatja, melyből némelyek állítása) szerint Horatius merített volna, párhuzamba állítva az *ars poëtica*-t Plato *Phaedrusával* és Aristoteles *ποιητικῆ*-jével.

Harmadik részben saját nézetét fejti ki a költemény czéljáról és szerkezetéről.

Porphyrio scholionjában e sorok olvashatók: „*in quem librum conguessit praecepta Neoptolemi Parii (sic!) de arte poëtica non quidem omnia, sed eminentissima.*“

Ha e megjegyzést igaz észrevételnek tartjuk, akkor csakugyan csak a *czím* hiányzott, de bizonyos költészettani elvek gyűjteményének tekinthetnők az *ars poëtica*, a mint Acro, Porphyrio, Robortellus, Lambinus, Scaliger, Saumaise, Voss, Bouhier, Dacier, Desprez, Batteux vélekedtek. Itt is maga a forrás bírálata fontos. E forrás először a Horatius 1555-iki Fabricius-féle kiadásában van megnevezve. *Meineke* (Analecta Alexandrina Berlin, 1843.) azon parosi Neoptolemost állítja Porphyrio által említett Neoptolemosnak, ki írt *περι γλωσσῶν* három könyvet, honnét *ὁ γλωσσογράφος* nevet kapott és írt *περι ἀστεισμῶν*. Ez utolsó művét gondolja *Meineke* a szóban forgó forrásnak. *Meineke*

így nyilatkozik, mivel hihetetlen, hogy egy egész könyvet az egyetlen asteismus magyarázata foglalta volna el, valószínű, hogy Neoptolemos a többi alakzatot is fejtegette és ennek folytán itt megamott érinti azokat az elveket, melyek az ars poëticában előforduló tanokhoz hasonlítanak.“

De ha Neoptolemos e műve lett volna Horatius forrása: aligha terjeszkedhetett ki — bármily kedvelője volt is az alexandriai iskolának e hive digressióknak — annyira, hogy a költészetre vonatkozó oly elveket is fejtegetett volna, milyenek közül Porphyrio állítása szerint Horatius csak a főbbeket gyűjté egybe az ars poëticában.

Ed. Müller (Geschichte der Theorie der Kunst bei den Alten. 2. p. 270) épen ezért azt hiszi, hogy Neoptolemos a költészetről is írt. Hogy Neoptolemos írhatott ily művet, az is bizonyítja, hogy az epigrammokról írt Athenaeus 11. 476. f. írja *Νεοπτόλεμος δ' ὁ Παριανός ἐν τῷ περὶ ἐπιγραμμάτων ἐν Χαλκηδόνι φησὶν ἐπιτοῦ Θρασυμάχου τοῦ σαρπητρῆ μνήμης; ἐπιγεγράφει τὸδε τὸ ἐπιγραμμα κτλ.* Tehát az epigraphikával foglalkozott. Tudvalevő dolog, hogy voltak felírat gyűjtemények. Az Anth. Pal. III. részében van említés Kyzikosban Apolloninak, Attalos és Eumenes anyjának templomában létezett felíratról. Polemon *Steloskopas* melléknevet vív ki. Philokhorosnál volt *ἐπιγραμματα Ἄττικὰ* és Aristodemosnak *ἐπιγρ. Θηβαϊκὰ*. Tehát Corpus Inscriptionum az ó-korban. Látjuk, hogy Neoptolemosnak lehetett költészetről szóló műve; de *Michaelis*¹⁾ helyes érveléssel bebizonyítja, hogy e mű Horatius művénél irányadó nem lehetett; mert Horatius távol áll az alexandriai iskola felfogásától. Már csak az *egységnek* oly éles hangsúlyozása is, mint az ars poëtica teszi és a digressiók elítélése a digressiókban bővölködő és gyönyörködő alexandriai ízléssel ugyan csak ellentétlen áll, pedig Neoptolemos aligha vonta ki magát ez uralgó ízlés alól.

(Befejező közlemény következik.)

HEGEDŰS ISTVÁN DR.

¹⁾ De auctoribus quos Horatius in libro de arte poëtica secutus esse videatur, scripsi Adolphus Michaelis Kiliensis Kilae 1857.